

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

رساله دوره دکتری

رشته فلسفه تطبیقی

عنوان:

مسئله اراده آزاد در فیزیکالیسم تقلیل‌گرا و نقدهای آن

اساتید راهنما:

خانم دکتر زهرا خزاعی

خانم دکتر ننسی مورفی

نگارنده:

طیبه غلامی

بهار ۱۴۰۱

تاریخ: ۱۴۰۱/۴/۲۱
 شماره: ۱۰۴۳۲-۵
 پیوست: ۱۴ برگ

بسم الله

« صورت جلسه دفاع از رساله دکتری تخصصی »

با تاییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) جلسه دفاعیه رساله جناب خانم طلیعه غلامی به شماره دانشجویی ۹۶۱۵۰۶۷۰۱۲ دوره روزانه رشته فلسفه تطبیقی

تحت عنوان مسئله اراده آزاد در فیزیکالیسم تقلیل گرا و نقد های آن
 با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۱ تشکیل گردید. در این جلسه رساله مذکور با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت ☒ قرار نگرفت ☐ و نامبرده نمره ☐ با عدد ☐ ۱۹۱۷۵
 با حروف ☐ در زمره ☐ و ☐ با درجه عالی ☐ خیلی خوب ☐ خوب ☐ متوسط ☐ مردود ☐ دریافت نمود

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
زهرا خزاعی	استاد راهنما	استاد	
ناسی موری	استاد راهنما دوم	استاد	
محسن جوادی	استاد ناظر	استاد	
رضا اکبری	استاد ناظر خارجی	استاد	
علی اله بداشتی	ناظر رساله و نماینده تحصیلات تکمیلی	استاد	

مدیر خدمات آموزشی
 نام و امضاء

معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده
 نام و امضاء

نشانی:
 قم، جاده قدیم اصفهان،
 دانشگاه قم
 کدپستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱
 تلفن: ۳۲۸۵۳۳۱۱
 دورنویس:
 معاونت آموزشی ۳۲۸۵۵۶۸۴
 معاونت اداری ۳۲۸۵۵۶۸۶
 معاونت دانشجویی ۳۲۸۵۵۶۸۸

آرشیوانی: دوره رساله براساس آئین نامه دکتری و شرح زیر اعلام می شود.
 * مراد: ۱۴ (۱۶)
 * خوب: ۱۷ (۱۸)
 * خیلی خوب: ۱۹ (۲۰)
 * عالی: ۲۰ (۲۱)

تاریخ چاپ: ۱۴۰۱/۰۳/۲۴

ایران
فناوری و نوآوری
ه ق م

تاریخ:

شماره:

پیوست:

بیت

مدیریت تحصیلات تکمیلی
«تعهد نامه اصالت رساله دکتری»

اینجانب، حاتم طه غلامی دانشجوی مقطع دکتری تخصصی (نابوسه) به شماره دانشجویی ۹۶۱۵۰۶۷۰۱۳ در رشته فلسفه تطبیقی که در تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۰۱ از رساله خود تحت عنوان مسئله اراده آزاد در فیزیکالیسم تقلیل گرا و نقد های آن با کسب نمره با درجه ۱۹/۷۸ دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱) این پایان نامه رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

۲) این پایان نامه رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها، موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت تحصیل قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه رساله داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی مجورهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیریم و دانشگاه قم مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

غلامی حاتم طه

تاریخ و امضاء

گواهی امضاء

صحت امضای دانشجو مورد تأیید میباشد.

ناظر رساله و نماینده تحصیلات تکمیلی

علی الله بشارت
تاریخ و امضاء

اصفهان
ق م
۳۷۱۶۱۴
۳۳۸۵۲
م:
۳۳۸۵۵۶۸۱
۳۳۸۵۵۶۸۱
۳۳۸۵۵۶۸۱

تقدیم به

مهربان فرشتگانی که لحظات ناب باور بودن، لذت و غرور دانستن، جسارت خواستن، عظمت رسیدن و تمام تجربه های یکتا و زیبای زندگی ام، مدیون حضور
سبز آنهاست.

ماحصل آموخته هایم را تقدیم می کنم به آنان که مرشان آرام بخش آلام زمینی است:

به استوارترین تکیه گاهم دستان پر مهر پدرم

به سگوه و عظمت محاکه مادرم

به رفاقت، صمیمت، همدلی، دوست و همراه همیشگیم خانم دکتر یلدا ذوالقدری

و

تقدیم به او که آموخت مرا تا بیا موزم، اساتید کراتقدر خانم دکتر زهره اخزاعی و خانم دکتر تمش مورفی

شکر و قدردانی

سپاس و ستایش خدای راجل جلاله که آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار، در فشان، آفریدگاری که خوشتن را به ما شناساند و دای علم را بر ما گشود و عمر و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت یار یابد.

سپاس بی کران پروردگار کیتاراکه، هستی مان بخشد و به طریق علم و دانش را بنمودمان شد و به بهنیشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت.

بدون شک جایگاه و منزلت استاد، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه می او، با زبان قاصد دست ناتوان، کلامی بخارم؛ اما بر حسب وظیفه و به مصداق «لم یسکرا المخلوق لم یسکرا الخالق» شایسته است تا از تمامی استاذ دوره می دکتری که در طول سالین گذشته مراد تحصیل علم و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نموده اند، تقدیر و تشکر نمایم.

از استاذ بزرگوارم سرکار خانم پروفور خزاعی و سرکار خانم پروفور مورنی که در کمال سعه صدر و با حسن خلق و فروتنی از هیچ گلی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمات راهبانی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و محارث این رساله تقبل نموده اند، نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم؛ چرا که بدون راهبانی - بانی آنها محاشن این رساله بسیار مشکل می نمود؛ همچنین از استاذ کرامتقدر ویلیام، بکسر، رابرت کین، گلن استراسون، استوارت کوثر، ریچارد سوئین برن که بار راهبانی بانی کار ساز و سازنده خودشان مراد این امریاری کردند، تقدیر و تشکر می کنم.

در پایان نیز از داوران گرامی جناب آقای دکتر محسن جوادی، جناب آقای دکتر علی اله بداشتی و جناب آقای دکتر رضا اکبری که قبول زحمت کرده و با دقت و توجه بر بررسی رساله پرداختند، سپاسگزاری می کنم و امیدوارم بتوانم از محلات استاذ بزرگوار کمال بهره را ببرم.

چکیده:

مسئله اختیار از مهمترین و پرچالش‌ترین مسائلی است که ذهن فلاسفه شرق و غرب را به خود مشغول کرده است. در میان این فلاسفه، گروهی از فیزیکالیست‌ها که رویکردی تقلیل‌گرایانه دارند، در تلاش برای پاسخ‌گویی به این سؤال برآمده‌اند که آیا انسان دارای اراده آزاد است؟ و اگر انسان دارای اراده آزاد باشد، آیا مسئولیت اعمال خودش را بر عهده می‌گیرد؟ با توجه به تقلیل‌گرایی علی که بر این فرض استوار است که رفتار اجزای یک موجود تعیین‌کننده رفتار کل است، زیرا اجزای یک موجود بیانگر سطح زیرین پیچیدگی و ترکیب است، آیا فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا، می‌توانند تفسیر درستی از اراده آزاد ارائه دهند؟ عده‌ای از این افراد همچون سم هریس با نگاه عصب‌شناسانه خویش اراده آزاد را توهمی بیش‌ندانسته و رویکردی جبرگرایانه پیش گرفته و گروه دیگری همچون دنیل دنت با پذیرش اراده آزاد رویکردی سازگارگرایانه اتخاذ کرده‌اند. برخی دیگر مانند رابرت کین و گلن استراسون در تقابل با هر دو گروه، با رویکردهایی نظیر اختیارگرایی و ناممکن‌گرایی به این بحث پرداخته‌اند. در این رساله سعی شده تا با نگاهی تحلیلی-توصیفی به دیدگاه‌های آنان پرداخته شود و ضمن بیان تفصیلی دیدگاه‌های آنها، به نقد دیدگاه‌های مذکور از طرف رقبای خودشان، یعنی فیزیکالیست‌های غیرتقلیل‌گرا، دوگانه‌انگاران مسیحی و فیلسوفان مسلمان بپردازد و در نهایت، به این نتیجه می‌رسیم که دیدگاه‌های تقلیل‌گرایی در تقابل با دیدگاه‌های غیرتقلیل‌گرایانه، دوگانه‌انگار مسیحی و مسلمان و با توجه به اصل سادگی، نمی‌توانند تبیین‌های کاملاً درست و خالی از اشکالی را برای بحث‌هایی نظیر اراده آزاد ارائه دهند و تبیین‌های رقبای مذکور در این بحث پذیرفته‌تر است.

واژه‌های کلیدی: فیزیکالیسم تقلیل‌گرا، عصب‌شناسان، اراده آزاد، جبرگرایی، علیّت از بالا، علیّت از پایین، غیرتقلیل-گرایی، دوگانه‌انگاری.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
الف- طرح مسئله.....	۱
ب- سؤالات تحقیق.....	۴
ج- فرضیه‌های تحقیق.....	۵
چ- روش تحقیق.....	۸
ه- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۸
د- پیشینه تحقیق.....	۸
فصل اول: کلیات پژوهش.....	۱۰
۱-۱- فیزیکی‌الیسم.....	۱۲
۱-۲- شاخه‌های فیزیکی‌الیسم.....	۱۳
۱-۳- مسئله اراده آزاد.....	۲۳
۱-۴- رویکردهای اراده آزاد.....	۲۷
خلاصه فصل.....	۳۳
فصل دوم: فیزیکی‌الیست‌های تقلیل‌گرا و اراده آزاد.....	۳۵
۱-۲- دنیل دنت و مسئله اراده آزاد.....	۳۹
۱-۱-۲- اراده آزاد؛ کنترل و خودکنترلی.....	۴۰
۱-۲-۲- سازگاری کنترل و خودکنترلی با جبرگرایی.....	۴۲
۱-۱-۲-۲- سازگاری تأمل با جبرگرایی.....	۴۸
۲-۲- بنجامین لیبت و مسئله اراده آزاد.....	۵۱
۱-۲-۲- آزمایشات لیبت.....	۵۲
۲-۲-۲- وتوی آگاهانه.....	۵۶
۲-۳- سم هریس و مسئله اراده آزاد.....	۶۰

۶۰	۲-۳-۱-توهمی بودن اراده آزاد .....
۶۲	۲-۳-۲-ناسازگاری اراده آزاد با جبرگرایی .....
۶۷	۲-۴-۱-گلن استراسون و مسئله اراده آزاد .....
۶۸	۲-۴-۱-دو شرط آزادی و مسئولیت اخلاقی .....
۷۱	۲-۴-۲-غیرممکن بودن خود-تعیین بخشی .....
۷۷	۲-۵-۱-رابرت کین و مسئله اراده آزاد .....
۸۰	۲-۵-۱-دو شرط اراده آزاد: امکان‌های بدیل (AP) و مسئولیت نهایی (UR) .....
۸۲	۲-۵-۲-آیا با یک تسلسل روبه‌رو هستیم؟ .....
۸۳	۲-۵-۳-مثال‌های سبک آستینی .....
۸۸	خلاصه فصل .....
۹۱	فصل سوم: نقد تقلیل‌گرایی از منظر فیزیکالیسم غیرتقلیل‌گرا درباره اراده آزاد .....
۹۵	۳-۱-علیت از پایین .....
۱۰۱	۳-۲-دفاع از علیت از بالا .....
۱۰۶	۳-۳-نخواست‌گرایی خودفرمانی .....
۱۱۳	۳-۴-خودمختاری انسان و مسئولیت .....
۱۲۰	۳-۵-اراده آزاد .....
۱۲۸	۳-۶-نقد مورفی و برون بر رابرت کین و دنیل دنت در تفسیر اراده آزاد .....
۱۴۰	خلاصه فصل .....
۱۴۳	فصل چهارم: نقد تقلیل‌گرایی از منظر فلاسفه دوگانه‌انگار مسیحی درباره اراده آزاد .....
۱۴۶	۴-۱-علیت - عاملی .....
۱۷۱	۴-۲-نخواست‌گرایی .....
۱۷۹	خلاصه فصل .....
۱۸۰	فصل پنجم: نقد تقلیل‌گرایی از منظر فلاسفه مسلمان درباره اراده آزاد .....
۱۸۲	۵-۱-مسئله نفس و بدن در میان فیلسوفان مسلمان .....

۱۸۳.....	۵-۱-۱- نفس و مسائل مرتبط با آن.....
۱۹۰.....	۵-۲- اختیار انسان از حیث معناشناختی.....
۱۹۴.....	۵-۳- اختیار از منظر فیلسوفان مسلمان.....
۱۹۸.....	۵-۳-۱- علت بالذات بودن انسان.....
۲۰۱.....	۵-۳-۲- نقد دیدگاه‌های فیزیکالیستی درباره اراده آزاد.....
۲۰۹.....	خلاصه فصل.....
۲۱۱.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۳۶.....	پیشنهاداتی برای پژوهش بیشتر.....
۲۳۸.....	منابع و مآخذ.....

مقدمه

الف - طرح مسئله

انسان در زندگی روزانه خود به گونه‌ای رفتار می‌کند که گویی اوست که با علم و آگاهی خودش و با تکیه بر اراده آزاد خویش انتخاب می‌کند و مسئولیت رفتارهایش را بر عهده می‌گیرد، اما همین انسان، در جهانی زندگی می‌کند که قوانین جبری علی در آن حکمفرماست و طبق این قانون، غیر از آنچه رخ می‌دهد، نمی‌تواند چیز دیگری اتفاق بیفتد و هر رویدادی علّی دارد. این مسئله با قبول اینکه انسان، به عنوان فاعلی مختار و آزاد است، همخوانی ندارد؛ زیرا چنین تعبیری از انسان کاملاً در تضاد با دنیایی است که در آن زندگی می‌کند؛ بنابراین، این سؤالات پیش می‌آید که چگونه انسان که جزئی از این جهان جبری است، از این قاعده مستثنا باشد، به عبارت بهتر چگونه می‌توان در جهان جبری انسان را موجودی مختار دانست؟ اراده انسان چگونه می‌تواند آزادانه عمل کند؟ اگر انسان آزاد باشد، آیا اراده آزاد او با جبرگرایی سازگار است؟ آزادی در جهانی غیر جبرگرا چقدر احتمال دارد تحقق پیدا کند؟

از سوی دیگر، اگر اختیار انسان کنار گذاشته شود، لازمه آن این است که انسان دیگر مسئول اعمال خودش نباشد، درحالی که مسئولیت‌پذیری انسان با اختیار انسان بهم گره خورده است. اگر انسان به عنوان موجودی دارای اختیار شناخته نمی‌شود، پس چرا او را بخاطر رفتارهای خوب و بدش سرزنش یا تحسین می‌کنند؟ اگر انسان دارای اختیار نیست، چرا باید در جوامع، قوانین و مفاهیم اخلاقی، حقوقی، مجازات، کیفر و پاداش وضع شود؟

از منظر برخی فیزیکیالیست‌های تقلیلگرا یا عصب شناس^۱ کسانی همچون سم هریس، جهان جبرگرایانه تفسیر میشود و در این جهان جبرگرایانه اراده آزادی وجود نخواهد داشت. جهانی سراسر جبر که اختیار انسان در آن جایگاهی ندارد و تمامی رویدادهای آن تابع قوانین فیزیکی و عصبی است؛ از این‌روست که سال‌ها میان

1- Neurologist
۲- Deterministic

فلاسفه، متکلمان و الهی‌دانان این مسئله یکی از بغرنج‌ترین مسئله‌ها بوده است؛ هرچند که فلاسفه تحلیلی و مخصوصاً فیلسوفان ذهن، در دوران اخیر پیشرفت‌های خوبی در این مسئله داشتند و با توجه به رویکردهای عصب‌شناسان این مسئله را از قید و بند نظریه‌های افراطی جبرگرایانه و آزادی‌خواهانه، آزاد کرده‌اند، ولی با این حال همچنان برخی از فیلسوفان هنوز هم با تکیه بر همان رویکردها به انکار اراده آزاد و توهمی دانستن آن پرداختند که این دشواری مسئله اراده آزاد را دو چندان می‌کند و با نفی اراده آزاد، به تبع مسئولیت انسان نسبت به کارهایش نیز نفی می‌شود و از این جهت انسان دیگر مسئولیت اخلاقی اعمالش را نیز بر عهده نخواهد داشت.

جبرباوری و نظریات حاکم بر این دیدگاه، اختیار انسان را به چالش می‌کشد و اعمال را ضروری و ناآزادانه تلقی می‌کند و در نهایت نیز مسئولیت آن اعمال را متوجه چیزها یا کسانی مقدم بر او می‌نماید. کسانی که جبرگرا هستند، معتقدند عوامل بیرونی و نه انتخاب آگاهانه، عامل انجام فعلشان است. این عوامل ممکن است شرایط پیشینی زندگی یک فرد، ساختار ژنتیکی فرد، عوامل محیطی و... باشد و در مجموع، کسانی که عواملی به جز انتخاب آگاهانه را برای انجام فعل دخیل می‌دانند، منکر اراده آزادند. در مقابل این نظر، اختیارباوری است که همه کسانی که به اراده آزاد اعتقاد دارند، بر این باورند که انسان دارای انتخاب آگاهانه است و اوست که فاعل اعمال خودش است؛ بنابراین در تعریف‌های خودشان از دو مؤلفه اصلی یعنی امکان‌های بدیل و مسئولیت نهایی استفاده می‌کنند؛ اما گروه سومی که به آنها سازگارگرا گفته می‌شود کوشیدند تا به صورت‌های مختلفی نشان دهند که اراده آزاد هیچ تعارضی با جبرگرایی علی ندارد. سازگارگرایان در عین حال که نقش علی قوانین طبیعت و شرایط پیشینی را نسبت به افعال ما می‌پذیرند، عاملیت انسان را نیز نسبت به حالات ذهنی و اعمالش می‌پذیرند.

در این رساله دیدگاه‌های چهار تن از سردمداران فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا- که رویکردهای متفاوتی را درباره اراده آزاد اتخاذ نموده‌اند- را ارائه می‌کنیم به نام‌های دنیل دنت،^۱ سم هریس،^۲ رابرت کین^۳ و گلن استراسون^۴ که به ترتیب از سردمداران و طرفداران نظریه‌های سازگارگرایی، جبرگرایی، اختیارگرایی و ناممکن-گرایی درباره مسئله اراده آزاد هستند و علاوه بر آنها، به آزمایشات بنجامین لیبت^۵ عصب‌شناس نیز می‌پردازیم؛ زیرا برخی از این فیلسوفان (سم هریس) برای رد اراده آزاد به آزمایشات عصب‌شناسانه لیبت تمسک جسته‌اند؛ از این‌رو ما نظریات لیبت را نیز بیان می‌کنیم.

-
- 1- Daniel Dennett
  - 2- Sam Harris
  - 3- Robert Kane
  - 4- Galen Strawson
  - 5- Benjamin Libet

علاوه بر بیان دیدگاه‌های فیزیکیالیست‌های تقلیل‌گرا در باب اراده آزاد، در این رساله به نقدهای وارد شده بر آنها نیز می‌پردازیم که این نقدها عمدتاً از سوی سه گروه غیرفروکاهش‌گراها، دوگانه‌انگاران مسیحی و فیلسوفان مسلمان خواهد بود.

فیزیکیالیست‌های غیرتقلیل‌گرا^۱ کسانی همچون، ننسی مورفی^۲، وارن برون^۳، رابرت ون گولیک^۴، داندل کمبل^۵ و آلیسیاخوئارر^۶ هستند که معتقدند انسان همان بدن است و هیچ عنصر فراطبیعی مثل نفس مجرد در میان نیست، اما این دیدگاه به هیچ وجه منافی این نیست که انسان موجودی عاقل، اخلاقی و روحانی باشد و دسته دیگر دوگانه‌انگاران مسیحی کسانی همچون سوئین برن^۷، استورات گوئتز^۸ و ویلیام هسکر^۹ هستند که با توجه به نظریات خاص خودشان در باب انسان، به جدال با فیزیکیالیست‌های تقلیل‌گرا می‌پردازند؛ علاوه بر این‌ها، این مسأله در میان گروه سومی یعنی فیلسوفان دوگانه‌انگار مسلمان کسانی همچون ملاصدرا و ابن‌سینا که از بزرگان حکمت متعالیه و مشاء هستند، نیز مورد بررسی و نقد قرار گرفته می‌شود. در این پژوهش، به نظریه‌های متکلمین جسم‌انگاری که دیدگاه‌های مشابه با تقلیل‌گراها دارند، پرداخته نمی‌شود، هرچند که متکلمین جسم‌انگار مبانی متفاوتی نسبت به تقلیل‌گرایان در ارائه نظریات خودشان دارند.

منتقدان تقلیل‌گرایان، بر این باورند که چالش بزرگی که تقلیل‌گراها با توجه به نگاهشان نسبت به انسان با آن روبه‌رو هستند، چگونگی درک اختیار و مسئولیت اخلاقی است؛ مسئولیت اخلاقی و اراده آزاد دو مفهوم جدا از یکدیگر هستند، اما اراده آزاد پیش‌شرط بحث مسئولیت اخلاقی است و مفهوم مسئولیت، راه ارتباطی میان مسئله اراده آزاد و بحث‌های اخلاقی است و این به دلیل موقعیتی است که معنای آزادی در بحث‌های اخلاقی و خصوصاً در بحث مسئولیت اخلاقی دارد. بطور کلی همه انسان‌ها این پیش‌فرض را دارند که افعالشان از ارزش اخلاقی برخوردار است و همین باور رایج در میان آنها خود مبتنی بر آن است که اشخاص در برابر اعمالشان مسئول هستند و این مسئول بودن آنها زمانی معنا دارد که انسان دارای اراده آزاد باشد؛ از این‌روست که فهم مسئولیت اخلاقی در گرو اراده آزاد است؛ فاعل برای انجام عملش، مستحق پاداش یا جزا است، اگر به معنای واقعی مسئولیت آن را برعهده بگیرد و تنها زمانی مسئول واقعی عمل است که بتواند آزادانه آن را انجام دهد؛ به همین دلیل در تعریف مسئولیت اخلاقی گفته می‌شود:

-
- 1- Non Reductionism
  - 2- Nancey Murphy
  - 3- Warren S. Brown
  - 4- Robert Van Gulick
  - 5- Donald T. Campbell
  - 6- Alicia Juarrero
  - 7- Richard Swinburne
  - 8- Stewart Goetz
  - 9- William Hasker

«انسان‌ها در قبال اعمال انجام شده یا نشده خودشان و دیگران، از خود واکنش‌های متفاوتی اعم از تحسین یا سرزنش، جزا یا پاداش نشان می‌دهند؛ افراد از لحاظ اخلاقی در مقابل عملشان مسئول دانسته می‌شوند».^۱ ارسطو نیز مسئولیت اخلاقی را این‌گونه تعریف می‌کند: «تحسین و سرزنش یک فرد در برابر عمل و منش او را مسئولیت اخلاقی می‌گویند».^۲

آنچه از این تعاریف استنباط می‌شود، این است که مسئولیت اخلاقی بدین معناست که اعمال انسان از ارزش‌های اخلاقی (باید و نباید) برخوردار است و لازمه این اصل، آن است که انسان در برابر اعمال و رفتار خودش مسئول است. انسان زمانی مسئولیت اعمالش را بر عهده دارد که دارای اراده آزاد باشد.

بنابراین اگر انسان‌ها طبق همان ارزش‌های اخلاقی رفتار کنند، سزوار ستایش و اگر بر خلاف آنها رفتار کنند، مجازات می‌شوند و بطور کلی انسان بطور روزمره هم در مقابل اعمال خودش و هم دیگران این واکنش تحسین یا مجازات را از خود نشان می‌دهد.

این مطلب حکایت می‌کند از اینکه انسان از لحاظ اخلاقی در برابر اعمالش مسئول است و عمل انسان تنها چیزی است که انسان در جهان می‌تواند مسئولیت آن را بر عهده بگیرد و همه از چنین احساسی برخوردار هستند؛ بدین جهت که وقتی شخصی را سرزنش می‌کنیم یا ستایش می‌کنیم، درمی‌یابیم این خود شخص است که باعث آن اعمال شده و این خود شخص است که تعیین کننده و کنترل کننده رفتارش است؛ بنابراین اشخاص در برابر کارهایی که خودشان مستقیماً بر آنها کنترل دارند، احساس مسئولیت می‌کنند.

بنابراین همانطور که در ابتدای این مطلب هم گفته شد، مسئولیت اخلاقی چالش بزرگی برای تقلیل‌گرایان خواهد بود؛ اما در این رساله به این بحث نمی‌پردازیم و این رساله بطور خاص به مسئله اراده آزاد در نگاه تقلیل‌گرایان می‌پردازد؛ زیرا موضوع مسئولیت اخلاقی خود بحث مستقلی را می‌طلبد که نیاز به نگارش رساله‌ای جداگانه در این باب دارد.

همانطور که در ابتدای طرح مسئله بیان شد، سؤالات زیادی در خصوص اراده آزاد مطرح می‌شود، اما مهمترین سؤالاتی که این رساله در پی پاسخ‌گویی به آنهاست، در زیر بیان می‌شود:

ب- سؤالات تحقیق

- سؤال اصلی

1- Talbert, Matthew, (2019), **Moral Responsibility**, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility>.

۲- ارسطو، (۱۳۳۷)، **اخلاق نیکوماخوس**، ترجمه محمد حسن لطفی تبریزی، تهران: انتشارات طرح نو، صص ۸۰-۸۱.

فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا اراده آزاد را چگونه تبیین می‌کنند؟

– سؤالات فرعی

۱- فیزیکالیست‌های غیرتقلیل‌گرا چه نقدهایی را بر فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا وارد می‌کنند؟

۲- از منظر فلاسفه دوگانه‌انگار مسیحی چه نقدهایی بر تقلیل‌گراها وارد می‌شود؟

۳- فیلسوفان مسلمان چه نقدهایی را بر فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا وارد می‌کنند؟

هر سؤالی که مطرح می‌شود، به دنبال آن فرضیه‌هایی خواهد داشت که در پی اثبات یا رد آنها فصولی تنظیم می‌شود. فرضیه‌های این رساله در پاسخ به سؤالات فوق عبارتند از:

ج- فرضیه‌های تحقیق

فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا کسانی همچون دنیل دنت، سم هریس و رابرت کین دیدگاه‌های مختلفی نسبت به اراده آزاد را برگزیدند؛ بطور مثال دنیل دنت با حذف شرط امکان‌های بدیل و با تکیه بر مفاهیم کنترل، خودکنترلی و تأمل و دیدگاه خاص وی درباره مبدأیت فاعل نسبت به فعلش، اراده آزاد را تبیین می‌کند و علاوه بر این، سعی در سازگار کردن جهان جبری با اراده آزاد دارد. سم هریس بر خلاف وی، با نگاهی عصب-شناسانه، بر پایه آزمایش‌های بنجامین لیبت اراده آزاد را توهمی دانسته و به عنوان یک ناسازگارگرایی جبرگرا شناخته می‌شود.

۱- فیزیکالیست‌های غیرتقلیل‌گرا معتقدند نفی اراده آزاد، باعث نفی مسئولیت اخلاقی می‌شود، درحالی که انسان مسئولیت اعمال خودش را بر عهده دارد و وجود اراده آزاد پیش شرط مسئولیت اخلاقی است. آنان با نقد علیّت از پایین به بالای تقلیل‌گراها و توجیه علیّت از بالا نشان می‌دهند که تحریکات عصبی مغز عامل اراده آزاد نیستند. غیرتقلیل‌گراها با تمرکز بر تفاوت میان انسان‌ها و حیوانات سعی دارند تا انسان را موجودی خود فرمان نشان دهند؛ بدین معنا که رفتار انسان نشان دهنده کنترل علی از بالا بر دستگاه‌های عصبی خود است.

۲- دوگانه‌انگاران مسیحی با نفی فیزیکیسم و تأکید بر دوگانه‌انگاری، بشر را دارای اراده آزاد می‌دانند و بیان می‌کنند انسان‌ها قدرت انتخاب بین چند چیز را مستقل از علّت‌هایی که بر آن تأثیر می‌گذارند، دارند و اراده آنها ناشی از رویدادهای مغزی نیست؛ به همین منظور آزمایشات لیبت را بر پایه دوگانه‌انگاری جوهری بطور کامل رد می‌کنند و انسان را فاعل اعمال خودش می‌دانند که مسئولیت اخلاقی کارهایش را بر عهده دارد.

۳- فلاسفهٔ مسلمان با توجه به باور آنها به تجرّد نفس و مرکب دانستن انسان از نفس- بدن و در نتیجه پذیرش رویکردی دوگانه‌انگارانه که نشانگر رویکرد غیرفیزیکالیستی در میان فیلسوفان مسلمان است و نیز تبیینی که از حالات نفسانی مثل اراده و آگاهی ارائه می‌دهند، بدین معنا که اگر نفس مجرد باشد و اراده از جمله حالات نفسانی باشد، پس طبیعتاً آن هم باید مجرد باشد، راه را برای اثبات وجود ارادهٔ آزاد باز می‌کنند و مسیر خودشان را از تقلیل‌گراها جدا می‌کنند.

البته لازم به ذکر است که در میان فلاسفهٔ مسلمان اراده و اختیار تفاوت‌هایی دارد که در متن رساله به بیان تفصیلی دیدگاه‌های آنان خواهیم پرداخت. از سوی دیگر آنان با برجسته کردن نقش عقل در تصمیم‌گیری و بیان تفاوت میان انسان‌ها از دیگر موجودات زنده نشان می‌دهند که انسان در انتخاب اعمالش مدبّرانه رفتار می‌کند، درحالی که حیوانات صرفاً بر مبنای غریزه خود رفتار می‌کنند؛ به همین منظور انسان در افعال خود مختار است و مسئولیت اخلاقی آنها را برعهده می‌گیرد.

همانطور که در بخش فرضیه‌ها هم گفته شد، فصول مبتنی بر سؤالات رساله به نگارش در می‌آیند؛ در فصل اول با عنوان «کلیات» به مباحث معناشناختی و رویکردهای مطرح در فلسفهٔ ذهن دربارهٔ فیزیکالیسم و شاخه‌های آن می‌پردازیم و در ادامهٔ آن به بیان چستی مسئلهٔ ارادهٔ آزاد و همین‌طور رویکردهای رایج دربارهٔ ارادهٔ آزاد پرداخته می‌شود. در این فصل به تعاریف مرتبط با بحث ارادهٔ آزاد نظیر مسئولیت اخلاقی، جبرگرایی و نیز علیت می‌پردازیم. بطور کلی این فصل مقدمهٔ خیلی خوبی دربارهٔ چرایی فیزیکالیسم، شاخه‌های آن و ارادهٔ آزاد و مسائل مرتبط با آن بدست می‌دهد تا بتوان با استفاده از این فصل به بیان اصل مباحث در فصول دیگر بپردازیم.

در فصل دوم با عنوان «فیزیکیالیست‌های تقلیل‌گرا و اراده آزاد» به بررسی دیدگاه‌های چهار تن از فیزیکیالیست‌های تقلیل‌گرا نظیر دنیل دنت، سم هریس، رابرت کین، گلن استراسون و همچنین بنجامین لیبت عصب‌شناس می‌پردازیم. در این فصل در ابتدا با بیان نظریات دنیل دنت که به عنوان سازگارگرایی مدرن نیز شناخته می‌شود، می‌پردازیم و سپس به آزمایشات بنجامین لیبت عصب‌شناس که جنجالی‌ترین آزمایشات را برای تعیین مختار یا مجبور بودن انسان انجام می‌دهد، اختصاص می‌دهیم؛ هرچند که وی در تلاش بود در مقالات دیگری که منتشر کرد، جایی را برای اراده آزاد باز کند، اما نتایج آزمایشات وی تأثیرات بزرگی را درباره اراده آزاد انسان در پی داشت از جمله آنها جبرگرایی همچون سم هریس با سرمشق قرار دادن آزمایشات وی به توهمی دانستن اراده آزاد معتقد شد. پس از نگاه توهمی انگارانه هریس نسبت به اراده آزاد، با شک‌گرایی همچون گلن استراسون مواجه می‌شویم که وی نیز با توجه به استدلال بنیادین خودش نسبت به احتمال وجود اراده آزاد دچار شک و تردید می‌شود؛ زیرا وی اراده آزاد را در صورتی ممکن می‌داند که فرد علت بالذات خودش باشد، در حالی که او انسان را علت بالذات خودش نمی‌داند. رابرت کین که از جمله سردمداران نظریه اختیارگرایی است که به این شبهه گلن استراسون به خوبی پاسخ می‌دهد و آن تسلسل مدّ نظر گلن را تسلسلی بالقوه می‌نامد؛ بنابراین در این فصل به دنبال چگونگی تبیین اراده آزاد در میان فیزیکیالیست‌های تقلیل‌گرا هستیم.

در فصل سوم این رساله با عنوان «نقد تقلیل‌گرایی از منظر فیزیکیالیسم غیرتقلیل‌گرا درباره اراده آزاد» با تکیه بر استدلال‌هایی همچون علّیت نزولی، سیستم‌های پیچیده و نوحسته‌گرایی خودفرمانی، به نقد استدلال‌های تقلیل‌گرایان از منظر گروه اول منتقدین یعنی فیزیکیالیست‌های غیرتقلیل‌گرایی کسانی همچون ننسی مورفی، وارن برون و طرفداران این نظریه می‌پردازیم. در آنجا بیان می‌کنیم براهینی که علیه تقلیل‌گرایی علیّی به طور کامل مطرح می‌شود، بر این فرض استوار می‌شود که رفتار اجزای یک موجود تعیین‌کننده رفتار کل است؛ زیرا اجزای یک موجود، نمایانگر سطح زیرین پیچیدگی و ترکیب است؛ این همان معنای علّیت صعودی است که نقطه مقابل علّیت نزولی است. علّیت نزولی را به تفصیل در فصل توضیح داده‌ایم؛ در اینجا به این تعریف از آن اشاره می‌کنیم که عوامل علیّی از پایین غالباً تبیینی جزئی از چگونگی کار اشیاء ارائه می‌دهند و علاوه بر این، نیاز داریم تا به ویژگی‌های کل‌گرایانه درباره موجودات و به تعامل میان آنها با محیط نیز توجه کنیم و از این رو غیرتقلیل‌گرایان از علّیت نزولی دفاع می‌کنند.

در فصل چهارم با عنوان «نقد تقلیل‌گرایی از منظر فلاسفه دوگانه‌انگار درباره اراده آزاد» به نقد دیدگاه‌های تقلیل‌گرایان در باب اراده آزاد از منظر گروه دوم منتقدین یعنی فلاسفه دوگانه‌انگار می‌پردازیم که لازمه این بحث در ابتدا پذیرش بعد غیرمادی انسان و همچنین پیش‌فرض قرار دادن آن در بکارگیری تبیین‌های درباره اثبات اراده آزاد است. یکی از راه‌های دوگانه‌انگاران اختیارگرا در دفاع از اراده آزاد و نقد کردن دیدگاه‌های تقلیل‌گرایان در این باب، تکیه کردن به نوع خاصی از نظریه علّیت عاملی یا غیررویدادی است. در فصل چهارم

پس از بیان توضیح جامعی در این باب، به قرائت دیگری از اختیارگرایی - غیرعلّی از نگاه استورات گوئتز می‌پردازیم و در آنجا خواهیم گفت که دیدگاه‌هایی نظیر علّیت عاملی پاسخ خوبی به مسئله معقولیت می‌دهد و همچنین نقد دیگر دوگانه‌انگاران را که مشتمل بر دیدگاه نوحاسته‌گرایی از منظر هسکر بر اراده آزاد تقلیل - گرایان است، به تفصیل بیان می‌کنیم.

در فصل پنجم به «نقد تقلیل‌گرایی از منظر فلاسفه مسلمان درباره اراده آزاد» می‌پردازیم. در آنجا بیان می‌کنیم که فلاسفه مسلمان به عنوان گروه سومی از منتقدانی که به نقد تقلیل‌گرایی در باب مسئله اراده آزاد می‌پردازند، سخن می‌رانیم. کسانی همچون ملاصدرا و ابن‌سینا با تکیه بر نگاه سازگارگرایانه خودشان در پی اثبات اراده آزاد یا همان اختیار در کلام خودشان برآمده‌اند و سپس با تکیه بر نظریات آنها به نقد مبانی دیدگاه‌های تقلیل‌گرایان خواهیم پرداخت که خود باعث می‌شود به نقد دیدگاه‌های وی درباره اراده آزاد نیز منجر شود. در فصل پایانی نیز به جمع‌بندی و ارائه نتیجه‌گیری از این فصول خواهیم پرداخت.

چ - روش تحقیق

لازمه هر تحقیقی آن است که به طور مشخص روشن شود که با چه روش قابل اطمینانی این فصول به رشته تحریر درمی‌آید.

این رساله بصورت تحلیلی - توصیفی اراده آزاد را از منظر فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا مورد بررسی قرار می‌دهد و سپس به نقدهای وارد شده بر آن می‌پردازد. اکثر مطالب از طریق ترجمه کتب و مقالات انگلیسی و با استفاده از روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است.

ه - اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه بحث اختیار انسان از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین بحث در فلسفه، کلام، حقوق، اخلاق، روانشناسی و حتی در علوم عصب‌شناسی و... است، اهمیت این مسئله در تمامی ابعاد زندگی انسان جلوه‌گر شده است؛ از این‌رو پاسخ‌گویی به چالش‌هایی که در میان فلاسفه در باب این مسئله رخ می‌دهد، باعث می‌شود بسیاری از مسائل و شبهاتی که درباره آن برای انسان پیش می‌آید، حل شود.

لازمه تحقیق در هر موضوعی، داشتن اطلاعات کافی درباره پیشینه‌ای از منابع و مقالاتی است که در آن حیطه کار شده است؛ بنابراین لازم است پیشینه‌ای از کارهایی که در این زمینه انجام شده، مورد بررسی قرار گیرد و سپس تفاوت آن پژوهش‌ها را با موضوع این رساله به خوبی مطرح کرد.

د - پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهشی جدی در خصوص مسئله اراده آزاد در میان فیزیکالیست‌های تقلیل‌گرا انجام نشده، اما در برخی مقالات به دیدگاه‌های خاص برخی از فیزیکالیست‌ها اشاره شده و تا حدودی مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌اند، به برخی از این مقالات اشاره می‌کنیم:

رنانی و کریمی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و نقد برهان دنیل دنت در موافقت با سازگارگرایی» پس از بیان استدلال دنیل دنت درباره‌ی اراده‌ی آزاد و بیان دیدگاه سازگارگرایی، به نقد و بررسی دیدگاه او پرداخته‌اند. این مقاله تنها به آراء و نظریات دنیل دنت می‌پردازد.

صبافی‌پور و توکلی‌پور (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «اراده‌ی آزاد: ناسازگارگرایی اکید و اشکالات آن» به تفسیرهای مختلف درباره‌ی اراده‌ی آزاد می‌پردازند؛ سپس دیدگاه خاص درک پربوم را توضیح می‌دهند و در ضمن آن، به نقدهای وارد شده بر دیدگاه وی می‌پردازند. این پژوهش دیدگاه جامعی درباره‌ی اراده‌ی آزاد را مطرح نمی‌کند.

مروارید و موحدی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «نسبت اختیار و تعیین‌گرایی علی در نگاه فیلسوفان تحلیلی» به بررسی این مسئله پرداخته‌اند که آیا اختیار و تعیین‌گرایی علی با هم سازگارند؟ این پرسش، مهمترین سؤالی است که امروزه در کانون مباحث مربوط به اختیار خودنمایی می‌کند. در این پژوهش به چالش مسئله‌ی اراده‌ی آزاد از سوی فیزیکالیست‌های فروکاهش‌گرا پرداخته نشده است، بلکه صرفاً به دیدگاه‌های کلی در باب سؤال مورد نظر پرداخته شده و تنها به بخشی از این مسئله پاسخ داده شده است.

علیزاده (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «مسئله‌ی اختیار- آیا اراده‌ی آگاهانه توهم است؟» به بررسی دیدگاه وگنر و مدعای آن پرداخته است. او معتقد است اراده‌ی آگاهانه یک توهم است؛ زیرا برای شکل‌گیری یک خواست و قصد آگاهانه، ضروری است که آن قصد یا خواست بصورت مستقیم، غیراستنتاجی و بی‌واسطه- نه به صورت تفسیرگراییانه در دسترس عامل باشد. این مقاله صرفاً به دیدگاه وگنر پرداخته و از این جهت پژوهشی جامع به شمار نمی‌آید.

علیزاده (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «اراده‌ی آزاد؛ دیدگاه‌های معاصر در باب اراده‌ی آزاد» به بررسی دیدگاه شهود متعارف و تقابل آن با دترمینیسم پرداخته است. تحقیق ایشان اولاً ناظر به فیزیکالیست-های فروکاهش‌گرا نمی‌باشد و فقط بخش کوچکی از پایان مقاله به دیدگاه لیبیت اشاره شده است؛ ثانیاً از لحاظ نقد محتوایی و تحلیل، چندان برجسته نمی‌باشد.

علیزاده (۱۳۹۸)، در جستاری با عنوان «نقد و بررسی آزمایش‌های لیبیت» به بررسی دیدگاه لیبیت پرداخته و سپس به نقدهای وارد شده بر آزمایشات وی پرداخته است. این مقاله صرفاً به دیدگاه لیبیت پرداخته و هیچ اشاره‌ای به دیدگاه تقلیل‌گرایان نشده است.

حسین‌زاده (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «اراده‌ی آزاد از دیدگاه صدرالمتهلین» ضمن بازسازی مشکل اراده‌ی آزاد، به بررسی دیدگاه ملاصدرا درباره‌ی اراده‌ی آزاد پرداخته است. این مقاله صرفاً به دیدگاه صدرا پرداخته است و هیچ ارتباطی با دیدگاه‌های تقلیل‌گراها ندارد.